

УДК 316.6

Настояща У. В.,

старший викладач кафедри психології,

Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

**ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ
ЯК ДЕТЕРМІНАНТИ ОСОБИСТОСТІ СПІВРОБІТНИКА
ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ
СЛУЖБИ УКРАЇНИ**

У статті досліджено точки зору сутності правової свідомості. Доведено, що система ставлення особистості до права є найважливішим елементом свідомості. Розкрито значення, роль і вплив правосвідомості на поведінку громадян, що впливає на формування правової держави та побудову громадянського суспільства. Викладено основні результати теоретичних досліджень щодо правосвідомості особистості.

Ключові слова: *правова свідомість, ціннісне ставлення до права, правові установки та орієнтації, емоційне ставлення до права, правова підготовка, моральні детермінанти правосвідомості, види правосвідомості.*

Актуальність проблеми. У зв'язку з реформою Державної кримінально-виконавчої служби України та змінами у суспільстві, що трансформується в соціум європейського зразка, переосмислення закономірностей сьогодення є необхідним для кожної особистості. Усвідомлюючи зміни в суспільстві, роль, місце і значення правових норм зумовлює зміни у свідомості людини, а отже, питання правосвідомості виступає на перший план. Дослідження поняття правової свідомості особистості має значну наукову й практичну цінність, адже дасть змогу вирішити низку питань, пов'язаних із розбудовою держави, подальшим становленням європейського суспільства та участю громадян у правотворчості, сприятиме вирішенню проблем, пов'язаних із правовим вихованням і забезпеченням правопорядку.

Важливе значення для пенітенціарія є його ставлення до правових норм, їх усвідомлення та потреба в їх дотриманні. Здійснення аналізу психологічних аспектів правової свідомості є доцільним, оскільки з позиції психологічного підходу до поняття правосвідомості можна з'ясувати дію факторів, що впливають на поведінку суб'єктів права. Це необхідно для розробки стратегії правового розвитку як співробітників ДКВС, так і українського

суспільства в цілому як нового зразка з високим рівнем правової культури та правової свідомості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивчення питання правової свідомості в нашій країні має глибоке коріння та сформовані традиції. З другої половини XIX століття у вітчизняній науці має місце множинність підходів та позицій з кардинальних проблем соціальної філософії, психології та соціології.

Основоположними є результати досліджень російсько-українського правознавця, філософа та соціолога Кистяковського Б. О., який звів поняття права до основних визначень: державно-організаційне, соціологічне, психологічне, нормативне. Великий внесок у науку зробив юрист, філософ права, професор, спеціаліст з державного та міжнародного права Коркунов М. М., який першим визнав необхідність досліджувати право з психологічної точки зору, як і його сучасник Муромцев С. А. мав ту ж саму точку зору на бачення права у свідомості суспільства як факт суспільної свідомості. Російсько-польський учений-соціолог, правознавець, філософ Петражицький Л. І. у своїх працях заперечував об'єктивний, природно-історичний характер суспільних відносин і вважав, що зміст будь-якого соціального явища полягає не в об'єктивному ставленні, а знаходиться в психіці того, хто його вивчає, переживає нині, і це переживання досить емоційно забарвлене, бо емоції, як він вважав, є чинниками соціальної поведінки.

Саме в цей час і були закладені теоретичні засади вітчизняної соціології права і правосвідомості. У цьому контексті досліджувалися питання формування правосвідомості особистості в соціальному просторі нашої держави такими мислителями: Хвостовим В. М., Новгородцевим П. І., Сорокіним П. О. І особливо Ільїним І. О. було глибоко і ґрунтовно проаналізовано загальне поняття правосвідомості, виділено його структурні елементи, вивчено функції, наведено порівняльний аналіз індивідуальної та колективної правосвідомості, виявлено особливості правосвідомості різних верств населення нашого суспільства XIX–XX ст. Великий внесок Ільїна І. О. полягав у розробці проблеми правосвідомості особистості в контексті формування національної ідеї. Також він вважав, що правосвідомість – це насамперед самопова-

га людини, відчуття власної духовної гідності, здатність до самоконтролю та самоуправління, взаємна повага і довіра сторін [8].

В останнє десятиліття загальнотеоретичні, методологічні та спеціальні питання ролі правосвідомості у формуванні громадянського суспільства в країні, його місце в системі детермінант соціальної поведінки особистості, ціннісних підстав правосвідомості, а також складна динаміка становлення правосвідомості особистості в умовах суспільства, що трансформується, перебували в центрі уваги таких авторів, як: Голинчик О. О., Дмитрієнко Ю. М., Євплова Н. Ю., Коник О. О., Лідак Л. В., Малахов В. П., Носков В. І., Пчелінцев А. В., Рачіпа А. В., Сафронов В. В., Скок А. Г. [12], Тапчанян Н. М. та ін.

Загальнотеоретичні засади дослідження ролі права, інших соціальних інститутів у формуванні моральної і правової свідомості особистості, детермінант її соціальної поведінки, особливостей регулювання і саморегулювання її діяльності також привертала до себе увагу сучасних вітчизняних учених-соціологів: Здравомислова А. Г., Казімірчука В. П., Кудрявцева В. М., Сосніна В. О. та ін.

Разом з цим неодноразово порушувалися і розглядалися питання деформації правосвідомості, її взаємозв'язку з деградацією ціннісно-сміислової сфери особистості, особливості кризи правосвідомості, характерні для різних соціальних груп у сучасному суспільстві саме в тих умовах, коли тенденції трансформації цього суспільства вимагають прямо протилежного: розвитку і вдосконалення його соціальних функцій.

Сучасним авторам доводиться фіксувати такі тривожні явища, як зниження рівня правової культури, активне несприйняття закону як соціальної цінності, зневіра до влади та правоохоронних органів, сприйняття закону як інституту репресії, зневажливе ставлення до представників правоохоронних органів і т. ін. Цьому чимало сприяли неправомірні та антиконституційні дії представників вищої державної влади, корупція на всіх рівнях держави.

Щодо досліджень правової свідомості співробітників правоохоронних органів, а саме персоналу Державної кримінально-виконавчої служби, можна сказати про наявність прогалів в

цьому аспекті. Незначна кількість учених вивчає цю проблематику. Бондарчук О. Г. пов'язує появу деструкційних змін у правосвідомості особистості в зв'язку з профдеформацією [4], а у своїй монографії «Механізми протидії корупції в Державній кримінально-виконавчій службі України» пропонує приймати на службу осіб з розвинутою правовою свідомістю на рівні правового реалізму та постійно намагатись збільшувати правові знання протягом усього періоду служби [5]. Але жоден з авторів не пов'язує появу деструкцій у правосвідомості працівника ДКВС із впливом на його особистість субкультури засуджених. Нашим завданням у цьому дослідженні є необхідність виокремити особистісні утворення правосвідомості співробітника Державної кримінально-виконавчої служби України, щоб у подальшому дослідити їх більш детально.

Основні матеріали та результати дослідження. Найважливішим аспектом свідомості індивіда, що забезпечує можливість його ефективного існування в соціумі, є правова свідомість. Проблема правової свідомості та феномен правосвідомості розглядається в багатьох дисциплінах: філософії, психології, педагогіці, культурології, криминології, криміналістиці. Ці дослідження не можна вважати цілком вичерпними, адже суспільство постійно трансформується, особливо на сучасному етапі, з огляду на що питання правосвідомості людини постає досить гостро, викликаючи неабиякий інтерес. Особливу увагу дослідники звертають на пошук:

- основних ознак правосвідомості;
- критеріїв правосвідомості як форми суспільної свідомості;
- співвідношення соціального та індивідуального в структурі та змісту правосвідомості;
- структурних елементів правосвідомості;
- параметрів суб'єктів правосвідомості [15].

Разом з цим формування цілісного інтегрального уявлення про сутність правової свідомості ще не завершено. Ми вважаємо, що значним внеском у вирішення цієї проблеми могло б стати, по-перше, визначення психологічних детермінант правосвідомості на різних етапах особистісного і професійного розвитку особистості; а по-друге, дослідження особливостей взаємозв'язку

між цими детермінантами й особливості правосвідомості індивіда. Можна розглянути дослідження вітчизняних та зарубіжних авторів з різних питань правосвідомості, виявлення психологічних детермінант правосвідомості та аналізу механізмів взаємодії цих детермінант із правосвідомістю індивіда.

Якщо розглядати специфіку правосвідомості співробітників правоохоронних органів, особливості її функціонування, а також питання, пов'язані зі здійсненням впливу на правову свідомість співробітників правоохоронних органів, то цей феномен висвітлено у працях Бандурки О. М., Баранова П. П., Землянської О. В., Потопейко Д. А. [1; 2; 11].

Про взаємозв'язок психіки людини і правових аспектів наука зобов'язана польському вченому, правознавцю, соціологу, філософу Петражицькому Л. Й. Дослідник розглядав право як більш високе й досконале явище щодо моралі, боровся проти правового нігілізму. Він запропонував чотири основні напрямки: теорію права, концепцію співвідношення права і психології, вчення про співвідношення права і моральності, роль права в регуляції соціальних відносин. Однак центральна позиція була відведена співвідношенню права і психіки людини. Саме з цих позицій Петражицький Л. Й. розглядав право як явище психічне, як фактор суспільного життя. З одного боку, право діє на збудження або придушення певних прагнень або ж стриманість від них – це є мотиваційна або імпульсивна дія права, з іншого, – на зміцнення та розвиток одних схильностей і рис людського характеру та викорінення або ослаблення інших, виховання психіки індивіда та навіть психіки цілого народу. До суспільних функцій права він відносить:

- координацію індивідуальної та масової свідомості;
- відбір бажаних для всього суспільства норм поведінки шляхом заохочень та примушень, нагород та покарань;
- втілення у дійсність етичних прагнень і цінностей людства.

Психологічно право виражається у таких поняттях, як обов'язок, відповідальність. При цьому переконання в необхідності виконання обов'язків, які регулюють поведінку людини, називається нормами, імперативами поведінки. Основу юридич-

них відносин становить саме цей взаємозв'язок між психологічними переконаннями і нормою.

Учений Петражицький Л. Й. стверджує, що право – це є наша психіка, оскільки воно виражається в таких психічних явищах, як уявлення та емоції учасників правовідносин. Тобто право – це не набір певних норм, це переконання та стійке уявлення людей про те, що вони зобов'язані робити в тій чи іншій ситуації. Основою права він вважав моральне переконання, що становить основу совісті [10].

Погляди Петражицького Л. Й. заклали засади розвитку сучасних уявлень про право та правосвідомість. Вивчаючи праці його послідовника – американського соціолога та культуролога Сорокіна П. О., можна побачити, що в основу своєї концепції він заклав поняття «поведінка», виходячи з того, що в процесі поведінки та взаємодії людей виробляються певні норми регуляції. З позиції автора, право спирається на безсвідомі шаблони поведінки, закріплені в процесі наслідування, а надалі закріплюються в законах і санкціонуються державою.

Таким чином, правові норми завжди вербалізовані, відображені у словесних конструкціях, відповідають законам логіки. Вони включені в закони, кодекси, статuti, відображені в нормативних актах. Затверджені соціальними законодавчими органами держави, вони стають законом – вищою юридичною силою, що є обов'язковим для всіх членів суспільства. Система правових норм – це дієвий засіб соціального контролю, що використовується суспільством з метою регуляції відносин і взаємодій між усіма членами суспільства.

Усвідомлення правових норм лежить в основі правової свідомості, що є одним із феноменів соціального пізнання, що розуміється як пізнання соціального світу людиною, непрофесіоналом, пізнання ним повсякденної реальності свого власного життя [14].

Вивчаючи роботи Гулевич О. О. з цієї тематики, правосвідомість розглядається як результат осмислення правової реальності, що в подальшому вимальовує соціальні уявлення про такі її елементи, як злочин, злочинець, жертва, представники закону та ін. [7].

Науковець Васильєв В. Л. визначає правосвідомість як одну із форм суспільної свідомості, що відображає суспільні відноси-

ни, що регулюються або мають бути врегульовані нормами права, де зміст та розвиток обумовлюється матеріальними умовами існування суспільства [6].

У цьому визначенні робиться акцент на тому, що правова свідомість є формою суспільної свідомості, безпосередньо залежить від його змісту та об'єктивних умов життя суспільства. На цьому етапі виникає питання про ознаки правосвідомості, що дозволяють відрізнити її від інших форм суспільної свідомості і фіксують її специфіку.

У роботах Міцкевича О. В. та Обухова В. М. вказано, що правосвідомість особистості являє собою «сплав» соціального та індивідуального, відображає об'єктивні умови життя, відносини, в які включений індивід, а також властивості та якості самої особистості (психологічні, демографічні) [9]. Тобто правова свідомість відображає розуміння людьми правових норм, юридичних прав та обов'язків, законності або незаконності різних вчинків, ставлення їх до закону.

Як зазначає Ярушкін М. М. [16], правосвідомості як форми суспільної свідомості притаманні такі ознаки:

- будучи найвищим рівнем відображення соціально-економічних відносин людей, що виражаються в законах суспільства, вона відображає соціальну дійсність та активно впливає на неї;
- механізмом правосвідомості є мовомисленнєва діяльність людей, що відображає специфіку правових знань та понять, що регулюють суспільні відносини;
- правосвідомість не може існувати без конкретної особистості, групи, колектива, що об'єднуються за ознаками спільності усвідомлення правових норм у суспільстві.

Для повного розкриття сутності правосвідомості необхідно її вивчення в умовах багатопланового спектра розгляду. Структура правосвідомості, за поглядами Ратинова О. Р., являє собою безліч складних новоутворень, що і становлять її сутність [12].

По-перше, науковець розглядає правову свідомість з точки зору предмета відображення, що дозволяє виділити сфери правосвідомості у співвідношенні з різними галузями права та різними видами правових відносин. Правосвідомість як система знань,

уявлень, ідей, переконань, норм, установок набуває різних трактувань у таких сферах права, як кримінальне право, цивільне право, трудове право та адміністративне право. Відповідно до цього виділяють кримінально-правове, адміністративно-правове та інші види правосвідомості.

По-друге, правосвідомість виражається в різних способах відображення правових явищ. Виходячи з того, що соціальна дійсність відображається в свідомості людей двома шляхами, то структура правосвідомості також може бути поділена на дві частини: пізнавальну та соціально-психологічну. До пізнавальної входять різні знання чинного права, відомості юридичної науки. Соціально-психологічну сторону наповнюють переживання, установки, ставлення людини до чинного права та його вимог.

По-третє, правосвідомість досліджується з точки зору глибини відображення правових явищ. При цьому з'являються два рівні: буденна та теоретична правосвідомість. Буденна правосвідомість розвивається серед повсякденних умов життя людини, а теоретична правосвідомість «намагається» проникнути в суть явищ, пізнати їх закономірності, виразити їх у системі поглядів, теорій, концепцій.

І останнє, по-четверте, правосвідомість характеризується як масова, спеціалізована, локальна.

Масова свідомість визначається як комплекс духовних новостворень, що поділяються на великі соціальні групи, класи, нації відповідно і переноситься на особливості масової правосвідомості.

Спеціалізована свідомість являє собою сукупність таких елементів правосвідомості, які масово не розповсюджуються, але властиві окремим категоріям людей залежно від їх професійної діяльності.

Локальні елементи правосвідомості обумовлені місцевими особливостями.

Крім цього, можна відокремити правосвідомість суспільства, груп та індивідів.

Однак Яковлев О. М. [18] та вчений-юрист, кримінолог Карпець І. І. [17] описують структуру правової свідомості з точки зору функціональних особливостей (табл. 1).

Таблиця 1

Основні функції правової свідомості	Психічні компоненти	Результати функціонування	Емпіричні показники	Кількісні характеристики
Пізнавальна	Інтелектуальні	Правова підготовка	Юридичні знання та вміння	Ступінь обізнаності
Оціночна	Інтелектуально-емоційний	Ціннісне ставлення до права	Оціночні судження	Ступінь солідарності
Регулятивна	Інтелектуально-емоційно-вольовий	Правові установки та орієнтації	Поведінкові позиції	Ступінь стійкості

Таким чином, пізнавальній функції відповідає наявність певних знань, умінь та правової підготовки. Оціночна функція являє собою систему оцінок та думок з правових питань, оціночне ставлення до права та практики його виконання. Регулятивна функція є соціально-правовою установкою та ціннісною орієнтацією.

Отже, можна сказати, що сутність правової свідомості відображає правові відносини у свідомості людей та є внутрішнім регулятором правової поведінки і правових явищ.

На теоретичному рівні відносини між людьми і правом розглядаються за допомогою понять суспільної свідомості та суспільної думки. Гулевич О. О. у правосвідомості виділяє такі компоненти, як атитюди, уявлення, настрої, традиції [7].

Аналізуючи погляди науковців, можна визначити дві сторони правової свідомості: об'єктивну та суб'єктивну (індивідуальну). Зовнішня сторона (об'єктивна) включає в себе уявлення про закон, право, функціонування права та ін., а внутрішня сторона (суб'єктивна або індивідуальна) включає в себе уявлення на рівні особистісних якостей: ступінь відповідальності, добросовісності, емоційної стабільності, певної системи ціннісних орієнтацій та ін. Враховуючи це, можна сказати, що розуміння сутності правосвідомості треба шукати не тільки у зовнішній стороні, а й у особистісних якостях індивіда.

Вивчаючи праці щодо правосвідомості особистості, можна побачити, що думки авторів розділяються: одні включають у правову свідомість правові норми, а інші розуміють право як особливий вид суспільних відносин – правові. Взаємозв'язок

правосвідомості і права несе в собі двобічний характер: з одного боку, правосвідомість передує праву, оскільки висловлює погляди та установки, що існують та затвердились у суспільстві; з іншого боку, правова система, що склалася в цьому суспільстві, виступає як один з найважливіших факторів, що впливає на правову свідомість.

Для більш детального осмислення цього питання можна розглянути класифікацію видів правової свідомості:

- за будовою – правові уявлення та правові почуття;
- за рівнем – наукова, професійна, буденна;
- за суб'єктом – масова або суспільна, групова, індивідуальна.

Суспільна правосвідомість включає в себе правові ідеї, погляди, думки, теорії, що існують у цьому соціумі і відображають типові якості його юридичної дійсності.

Не дуже суттєво від суспільної відрізняється групова правосвідомість. По-перше, у будь-якій спільності складається специфічна субкультура, тобто свої нормативні цінності, які, в першу чергу, впливають на оціночну систему членів групи формованої юридичної системи. По-друге, відмінності інтересів соціально-демографічних груп пов'язані з нерівномірністю їх розподілення в соціальній структурі, що тягне за собою різне ставлення до власності, системою розподілу влади, нормами, що її визначають, закріплюють та регулюють.

Правосвідомість індивідуальна є об'єктивно-суб'єктивною, оскільки відображає в собі правові цінності цього суспільства та являє собою індивідуальну структуру.

Аналізуючи наукову літературу, можна стверджувати, що правосвідомість – це досить складне утворення, основний зміст якого виражається у ставленні до права.

Вивчаючи праці Безносова Д. С. [3], можна розглянути його аналіз чотирьох компонентів поняття «ставлення до закону». Ця структура включає в себе когнітивний (пізнавальний), емоційний (чуттєвий), конативний (поведінковий) та оціночний компоненти.

Когнітивний компонент включає в себе певний обсяг інформації про закон. Правова обізнаність або поінформованість людини може бути повною та всебічною або ж неповною, поверх-

невою. Людина може мати тільки загальні уявлення про правову систему в суспільстві і зовсім не знати детальну сутність законів та механізмів їх у роботі. Для розвитку цього компонента досить важливим будуть інтелектуальні здібності особистості, а також базовий рівень знань законодавчої бази, що дозволяє визначити інтелектуально-когнітивні детермінанти правосвідомості.

Розглядаючи емоційний компонент, можна визначити, що він виявляється в двох аспектах. Перший компонент – це направленість емоційного ставлення до права. Позитивна направленість вказує на наявність позитивних відчуттів у людини, пов'язаних зі знанням права, та присутність у неї правомірної поведінки. Негативна направленість вказує на наявність у людини негативних відчуттів, які в неї виникають під час стикання з правовою системою. Другий аспект – це інтенсивність переживань, сила почуттів стосовно права. З огляду на це почуття як негативні, так і позитивні можуть бути слабо або сильно виражені. Цей компонент ґрунтується на емоційно-вольових детермінантах правосвідомості.

Конативний компонент вказує, як ставлення до права виявляється в повсякденній діяльності, реальній поведінці людини. Поведінка людини і її правосвідомість може бути правомірною або ж протиправною. Безсумнівним є те, що правова норма існує завдяки моральності. Якщо моральний зміст зникне, правова норма перестане існувати. Відповідно, якщо людина моральна, дотримується законів моралі, її правосвідомість буде розвинута, а поведінка буде відповідати правомірній. Це дозволяє нам визначити **моральні** детермінанти правосвідомості.

Оціночний компонент вказує на зацікавленість правовою системою, визнання її ролі в регуляції соціальних відносин у суспільстві. Значущість права у суспільстві можна оцінювати з точки зору п'яти варіантів: завищена, висока, нормальна, низька та занижена. У зв'язку з оцінкою значущості виникають різновиди правосвідомості. Таким чином, якщо в системі цінностей людини сформована установка на дотримання законності, слідування нормам, прийнятим у суспільстві, то така особистість матиме високий рівень правосвідомості. Це дає нам можливість говорити про ціннісні детермінанти правової свідомості.

Таким чином, аналіз співвідношень вищевказаних компонентів дозволив Безносову Д. С. класифікувати види правосвідомості, виокремивши вісім видів: конформізм, фетишизм, ідеалізм, реалізм, інфантилізм, скептицизм, цинізм, нігілізм.

Правовому ідеалізму притаманна завищена оцінка значущості права в суспільстві, правомірна поведінка, позитивні емоції, однак при цьому обсяг юридичних знань недостатній для об'єктивної оцінки ролі права.

Характеризуючи правовий реалізм, можна сказати, що йому притаманні повнота правових знань, позитивні емоції, правомірна поведінка і висока оцінка значущості законів у регуляції суспільних відносин. Правові знання спираються на логічні, обґрунтовані правові ідеї, виражаються у вигляді понять, уявлень, переконань. Правовий реалізм спирається на розвинуте почуття обов'язку, відповідальність, законність дій, повагу до права, солідарність з вимогами права. У конативному аспекті людина готова дотримуватись правових приписів, дії особистості повністю відповідають правомірній поведінці.

Розглядаючи правовий конформізм, можна сказати, що він спирається на знання сучасного законодавства, правомірну поведінку, але й при цьому на байдуже ставлення до права, відсутність зацікавленості та нейтральну оцінку його значущості в регуляції суспільних відносин.

У свою чергу правовий фетишизм являє собою завищену оцінку ролі права, приписування йому містичного або магічного значення, захопливих емоцій щодо можливостей правової системи врегулювати соціальні відносини правомірною поведінкою за відсутності правових знань.

Правовий інфантилізм відрізняється відсутністю знань або недостатнім рівнем знань законів, їх функціонування, байдужістю у ставленні до правової системи, значущість права в суспільному житті не оцінюється. Однак при цьому людина виявляє правомірну поведінку, орієнтуючись на принципи та стереотипи інших людей.

Такий вид правосвідомості, як правовий скептицизм, характеризується наявністю достатніх знань у галузі права, правомір-

ною поведінкою, та при всьому тому значущість права є заниженою, ставлення до нього байдуже.

Правовий цинізм складається у виді деформації правосвідомості за досить високого рівня обізнаності законодавства, але негативного ставлення до законів, виражається заниженою оцінкою ролі права в суспільстві та асоціальною поведінкою. Тому циніки в галузі права – це люди, які добре знають законодавчу базу, але при цьому схильні порушувати закони.

До виду деформації правосвідомості також ще можна віднести правовий нігілізм. Він виникає у разі незнання законів, негативного ставлення до них, характеризується наявністю протиправної поведінки та занадто заниженою оцінкою значущості правового регулювання суспільних відносин.

Співвідношення видів правосвідомості можна окреслити в табличному вигляді (табл. 2).

Таблиця 2

№	Вид ставлення	Когнітивний компонент	Емоційний компонент	Конативний компонент	Оціночний компонент
1	Правовий реалізм	Наявність знань права	Позитивні почуття	Правослухняна поведінка	Висока
2	Правовий ідеалізм	Наявність знань права	Гіпертрофовані позитивні почуття	Правослухняна поведінка	Занадто висока
3	Правовий конформізм	Наявність знань права	Байдужість	Правослухняна поведінка	Відсутність оцінки
4	Правовий фетишизм	Відсутність знань права	Захоплені почуття	Правослухняна поведінка	Завищена оцінка
5	Правовий інфантилізм	Відсутність знань права	Байдужість	Правослухняна поведінка	Відсутність оцінки
6	Правовий скептицизм	Наявність знань права	Байдужість	Правослухняна поведінка	Низька оцінка
7	Правовий цинізм	Наявність знань права	Негативні почуття	Протиправна поведінка	Гіпернизька оцінка
8	Правовий нігілізм	Відсутність знань права	Гіпертрофовані негативні почуття	Протиправна поведінка	Гіпернизька оцінка

З огляду на це можемо дійти висновку, що система ставлення особистості до права є найважливішим елементом свідомості. Зокрема, ставлення особистості до права ґрунтується не тільки на соціальних установках і комплексі правових знань. Правосві-

домість детерміновано різноманітними особистісними утвореннями, а саме: ціннісні орієнтації особистості, моральна сфера, емоційно-вольова сфера та інтелектуальні здібності особистості. Виокремивши ці утворення, наступним етапом буде дослідження саме цих сфер особистості співробітника ДКВС з подальшим визначенням правосвідомості, а також втрати деяких компонентів певної сфери у процесі служби як результат профдеформації або як результат впливу субкультури засуджених на особистість працівника.

Висновки. Спираючись на аналіз існуючих спроб побудувати модель правосвідомої особистості, можемо визначити, що правосвідомість детерміновано різноманітними особистісними утвореннями, а саме: ціннісні орієнтації особистості, моральна сфера, емоційно-вольова сфера та інтелектуальні здібності особистості. Теоретично обґрунтовано положення про процес становлення правосвідомої особистості працівника ДКВС, що включає в себе: у когнітивній сфері – наявність знань права (освіта, спеціальна підготовка до прийому на службу), в емоційній сфері – позитивне ставлення до права (формується в тому випадку, коли дотримання законів здійснюється згідно із законодавством і в установлені строки, без затягування судових процесів), у конативній сфері – правослухняна поведінка співробітника ДКВС із дотриманням всіх норм та законів.

Перспективи подальших досліджень. Представлені результати аналізу вітчизняних розробок у сфері правосвідомості особистості є початковою ланкою у дослідженні міри та механізмів професійної деформації особистості працівників ДКВС та ролі субкультури засуджених у цьому процесі. Також планується розробка системи психологічної профілактики деструкцій професійної та особистісної сфери пенітенціаріїв.

Список використаних джерел

1. Бандурка А. М., Бочарова С. П., Землянская Е. В. Юридическая психология. Харьков, ХУВД, 2002. 596 с.
2. Баранов П. П., Овчинников А. И. Актуальные проблемы теории правосознания и правового мышления. Ростов-на-Дону: РЮИ МВД России, 2006. 184 с.

3. Безносков Д. С. Отношение к праву как проявление правового сознания курсантов вузов МВД РФ: дис. ... канд. психол. наук. Санкт-Петербург, 2004. 234 с.

4. Боднарчук О. Г. Професійна деформація персоналу як передумова виникнення корупції в Державній кримінально-виконавчій службі України. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2012. № 2 (6). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12bohvsu.pdf>.

5. Боднарчук О. Г. Теоретичні основи та адміністративно-правові механізми протидії корупції в Державній кримінально-виконавчій службі України: монографія. Київ, 2016. 462 с.

6. Васильев В. Л. Юридическая психология. 6-е изд. Санкт-Петербург: Питер, 2009. 608 с.

7. Гулевич О. А. Теоретический анализ и опыт эмпирического исследования правосознания как системы социальных представлений о преступлении. *Мир психологии*. 1999. № 3. С 120–131.

8. Ильин И. А. О сущности правосознания. Москва: Рагорть, 1993. 225 с.

9. Методика правового воспитания учащихся: учебное пособие для студентов педагогических институтов / под ред. Мицкевича А. В., Обухова В. М. Москва, 1982. 223 с.

10. Петражицкий Л. Й. История политических и правовых учений: учебник для вузов / под ред. Лейста О. Э. Москва: Зерцало, 2006. 568 с. С. 513–516.

11. Потопейко Д. А. Правосознание как особое общественное явление. Киев: Наукова думка, 1970. С. 111.

12. Ратинов А. Р. Структура правосознания и некоторые методы его исследования. *Методология и методы социальной психологии*. Москва, 1981. С. 201–214.

13. Скок А. Г. Особливості правосвідомості молоді. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка*. 2014. С. 144–148.

14. Соловьева О. В. Современное правовое пространство: социально-психологические проблемы. Социальная психология в современном мире: учеб. пособие для вузов / под ред. Андреевой Г. М., Донцова А. И. Москва: Аспект Пресс, 2002. С. 272–286.

15. Фирсова Т. А. Психолого-педагогические факторы развития правового сознания подростков: дис. ... канд. психол. наук. Самара, 2002. 250 с.

16. Ярушкин Н. Н. Правовая психология: учебное пособие. Самара: Изд-во Самар. гуманит. акад., 2003. 122 с.

17. Карпец И. И., Ратинов А. Р. Правосознание и причины преступности. *Советское государство и право*. 1968. № 12. С. 50.

18. Яковлев А. М. Правосознание как объект конкретно-социологического исследования. *Учен. зап. ВНИИСЗ*. Москва, 1971. Вып. 23. С. 3–17.

Настоящая У. В.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРАВОВОГО СОЗНАНИЯ КАК ДЕТЕРМИНАНТЫ ЛИЧНОСТИ СОТРУДНИКА ГОСУДАРСТВЕННОЙ УГОЛОВНО- ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ СЛУЖБЫ УКРАИНЫ

В статье исследованы точки зрения сущности правового сознания. Доказано, что система отношений личности к праву является важнейшим элементом сознания. Раскрыто значение, роль и влияние правосознания на поведение граждан, что, в свою очередь, влияет на формирование правового государства и построение гражданского общества. Изложены основные результаты теоретических исследований по правосознанию личности.

Ключевые слова: правовое сознание, ценностные отношения к праву, правовые установки и ориентации, эмоциональное отношение к праву, правовая подготовка, моральные детерминанты правосознания, виды правосознания.

Nastoiashcha U. V.

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF LEGAL CONSCIOUSNESS AS DETERMINANTS OF THE PERSONALITY OF AN EMPLOYEE OF THE STATE CRIMINAL AND EXECUTIVE SERVICE OF UKRAINE

The points of view of the essence of legal consciousness are examined in the article. It is proved that the system of personality's relations to the Law is the most important element of consciousness. The significance, role and influence of legal consciousness on citizens' behavior, which affects the formation of constitutional state and the construction of civil society, are revealed. The main results of theoretical researches concerning the personality's consciousness are presented.

Key words: legal consciousness, value relations to the Law, legal guidelines and orientations, emotional attitude to the Law, legal preparation, moral determinants of legal consciousness, types of legal consciousness.